

D. ALINČIĆ

ISKUSTVA O RAZVOJU ZADRUGARSTVA I KOOPERACIJI NA PODRUČJU DALMACIJE

Uvjeti razvoja zadrugarstva i kooperacije

Pojava zadrugarstva u Dalmaciji datira od osnutka prve zadružne organizacije u Hrvatskoj 1864. godine (Blagajna uzajamne veresije) u Korčuli, a znatnije se razvija pod kraj 19. stoljeća.

Prvi Zadružni savez u Splitu osniva se 1907. godine i već tada okuplja preko 100 raznih vrsta zadružnih organizacija. Godine 1913. u Zadružni savez u Splitu već je bilo učlanjeno 210 zadruga sa 40.000 zadrugara.

U vrijeme između dva svjetska rata stanje zadrugarstva izgleda ovako: 1918. godine 278 zadruga, 1919. godine 256 zadruga, 1920. godine 252 zadruge, 1935. godine 214 zadruga (19.222 zadrugara).

Pored Zadružnog saveza u Splitu 1928. godine osniva se novi savez tzv. Zadružna matica koja u početku okuplja 30 zadruga, a 1935. godine 154 zadruge (15.754 zadrugara), a 1938. godine broji 195 zadruga.

Nakon drugog svjetskog rata dolazi do organizacije zadrugarstva na novim socijalističkim osnovama. U to vrijeme u svakom dalmatinskom selu postojala je nabavno-prodajna zadruga.

U periodu od oslobođenja zemlje do danas u zadrugarstvu i razvoju kooperacije u Dalmaciji bilo je nekoliko značajnih razvojnih etapa koje su karakteristične i za cjelokupno zadrugarstvo u našoj Republici i zemlji te ih i ovom prilikom u tom kontekstu razmatramo.

Posebno zanimljiv period razvoja zadrugarstva i kooperacije je razdoblje od 1953. do privredne reforme 1965. godine, kada zadrugarstvo i u Dalmaciji dostiže najveći uspon kako po broju zadružnih organizacija, tako i ulogi koju su zadruge odigrale na selu. Specifičan je i značajan razvoj zadružnih organizacija naročito poslije 1957. godine. Do 1957. godine u Dalmaciji je postojalo 437 zadružnih organizacija, od čega OPZ 360, SRZ 19 i specijaliziranih 58. U to vrijeme se opredjeljujemo za put postupnog podružtvljavanja u poljoprivredi i to u prvom redu podružtvljavanja procesa proizvodnje i rada ne dirajući u vlasničke odnose nad zemljom, čime je već tada jasno rečeno, da se elementi krupne robne proizvodnje mogu razvijati i na posjedima individualnih poljoprivrednih proizvođača.

Ovaj period značajan je i po tom, što su ostvareni povoljni ekonomski društveno-politički uvjeti za razvoj poljoprivrede i zadrugarstva. Značajan je za zadružne organizacije i po tome što su u ovom periodu zadruge imale monopol u otkupu poljoprivrednih proizvoda na svom poslovnom području, što je pozitivno utjecalo na njihov položaj, ekonomsku moć i razvoj.

Đuro Alinčić,
Zadružni savez Dalmacije

Ovo razdoblje u razvoju dalmatinskog zadrugarstva karakteristično je po velikom interesu seljaka za poljoprivredne zadruge, po velikom broju članstva u zadrugama, po broju osnovnih i poslovnih zadružnih saveza, koncentraciji stručnih kadrova u zadrugama i savezima koji su bili nosioci organiziranosti i poljoprivredne proizvodnje.

U periodu od 1957. do 1965. godine zadružne organizacije u Dalmaciju bile su najznačajnije organizacije koje razvijaju proizvodnu suradnju s individualnim proizvođačima. U ovom periodu još nisu bile dovoljno izgrađene krupne društvene organizacije — nosioci socijalističkog preobražaja poljoprivrede da bi mogle odigrati značajniju ulogu na planu podružtvljavanja putem kooperativne suradnje s individualnim proizvođačima, a osim toga uvjeti njihovog razvoja u glavnim proizvodnim područjima su bili različiti, a broj nedovoljan.

U ovom periodu u zadrugama se ostvaruju uvjeti za razvoj samoupravljanja.

Mjerama privredne i društvene reforme 1965. godine u razvoju zadrugarstva i kooperacije gledano u cjelini, pa i u Dalmaciji, dolazi do veoma složene kretanja. Iako su u cjelini gledane, ove mjere imale za cilj poboljšanje ekonomskog položaja poljoprivrede, u čemu se uglavnom i uspješno putem primarne i sekundarne raspodjele dohotka, na razvoj zadrugarstva su ostavile i negativnih posljedica.

Reformom zadružne organizacije gube privilegirani položaj iz doreformskog perioda posebno u formiranju dohotka i stvaranju akumulacije za formiranje materijalne baze, organizacije proizvodnje, isključivom pravu otkupa poljoprivrednih proizvoda, osiguranju društvenih sredstava za otkup zemlje, provođenju agrominimuma, pravu zadržavanja premija za sebe, a ostaju i bez potrebnih obrtnih sredstava za organiziranje proizvodnje u kooperaciji zbog čega su i bile najprivlačnije za seljake.

Zadruge sada u novim uvjetima praktično bivaju oslobođene obaveze vršenja svojeg osnovnog zadatka — socijalističkog preobražaja poljoprivrede i sela, jer su u situaciji da moraju svoje poslovanje zasnivati na sasvim drugim osnovama. Njima je i zakonski dozvoljeno da se transformiraju u poduzeće što oni dobrim brojem i čine. U poslovanju načelo dohotka je osnovno načelo što rukovodi zadruge da se okreću svakoj djelatnosti koja osigurava sigurniji viši dohodak.

Zadruge u ovom periodu ostaju i bez svojeg poslovnog područja nakon čega se pojavljuju nakupci i prekupci i pojava otkupa jednih organizacija na poslovnom području drugih, čime se zahvaćaju tržišni viškovi proizvoda i uložena sredstva u njihovu proizvodnju od strane tih organizacija. Posljedica ovakvog ponašanja zadružne organizacije Dalmacije dobro su osjetile, jer su do tada bile jedine organizacije u selu. U vrijeme provođenja reforme proizvodnom suradnjom-kooperacijom mogu se baviti i druge zainteresirane organizacije osim zadruga i krupnih poljoprivrednih organizacija, a otkupom poljoprivrednih proizvoda počinju se baviti i trgovačke organizacije.

Zbog opće restrikcije kredita poljoprivredne organizacije sve teže osiguravaju potrebna sredstva za organizaciju proizvodnje u kooperaciji.

Zadruga se nastoje prilagoditi novonastaloj situaciji što ekonomski jačim uspijeva (zadruga na Pelješcu, Korčuli, Visu, Filip Jakovu, Benkovcu, Čilipima, Postirama, Nerežišću, Mimicama i dr.), ali ne i manjim i slabijim, koje u nastojanju da osiguraju dohodak, svoju djelatnost usmjeravaju u pravcu otvaranja vlastitih trgovačkih radnji, pogona prerade, uslužnih i zanatskih djelatnosti, vlastitog transporta, manjih zadružnih ekonomija, turističkoj djelatnosti i dr. Istovremeno se sužava suradnja s individualnim poljoprivrednicima. Broj usluga koje su zadruge pružale proizvođačima sve je manji, posebno su sve rjeđe usluge zadružne mehanizacije koja je nerentabilna i zadruge u kojima postoje nastoje da je se što prije oslobode. Ovo je vrijeme masovne pojave kupovine mehanizacije od strane poljoprivrednih proizvođača koja je često neekonomična i neracionalna, što se zadržalo sve do danas.

Karakteristika ovog perioda za dalmatinsko zadrugarstvo je masovna pojava integracija manjih zadruga s jačim, krupnijim poljoprivrednim organizacijama (kombinata i poljoprivrednim dobrima), s trgovačkim organizacijama i drugima. Nestaje poljoprivrednih zadruga u nekim značajnim proizvodnim područjima, a da ih za dugo vremena ne zamjenjuju nikakve nove organizacije koje bi imale njihovu funkciju (područje Knina, Drniša, Sinja, Metkovića, Imotskog, Benkovca, Biograda). Na nekim područjima stvaraju se tzv. »općinske« organizacije (Benkovac).

Broj zadružnih organizacija prilikom ponovnog osnivanja Zadružnog saveza u Splitu koncem 1971. godine iznosi svega 1/4 od broja zadruga iz 1956. godine, tj. 110 zadruga.

Upravljanje u zadrugama u postreformskom periodu (posebno u manjim zadrugama), značajno je po odlučujućem utjecaju zaposlenih u zadrugi, dok je utjecaj zadrugara i kooperanata minimalan. Izuzetak su neke razvijenije i ekonomski jače organizacije koje su zadržale sve karakteristike zadružnih organizacija u poslovanju s poljoprivrednicima i u njihovom odlučivanju u zadrugi. U ovim organizacijama se i danas u pravilu u odnosima poslovne suradnje primjenjuje načelo otvorenog računa i odlučivanje o raspodjeli zajednički stvorenog dohotka (zadruge na Pelješcu, Korčuli, Visu, Mimice, Brelima).

Rezimirajući iznijeto može se zaključiti, da su zadrugarstvo i kooperacija i u Dalmaciji imali uspona i padova, da je razvoj zadrugarstva tekao i na ovom području prilično stihijno, neorganizirano i nedovoljno usmjeravano.

Organiziranost individualnog sektora poljoprivrede i suština odnosa proizvodne suradnje

U poljoprivredi Dalmacije individualni sektor zaslužuje značajnu pažnju, kako zbog zastupljenosti proizvodnog potencijala, (preko 96% obradivih površina i 98% stočnog fonda nalazi se u privatnom vlasništvu), tako zbog stanja proizvodnje i mogućnosti proizvodnje ovog sektora, te kvalitetnijeg organiziranja svih proizvođača putem raznih oblika udruživanja i proizvodne

suradnje s nosiocima socijalističkog preobražaja u poljoprivredi — krupnim društvenim organizacijama i zadrugama.

Specifičnost ovog sektora je usitnjenost posjeda čija veličina prema popisu iz 1971. godine na 75% posjeda iznosi do 3 ha. Broj poljoprivrednog stanovništva prema nekim procjenama danas se kreće ispod 20%, dok je prema popisu iz 1971. godine iznosio 24,5%.

Na osnovu podataka jedne ankete 30% aktivnog poljoprivrednog stanovništva starosne je dobi iznad 60 godina.

U ovakvim uvjetima relativno velikog broja individualnih gospodarstava (prema novijim procjenama oko 45.000 polj. domaćinstava) još uvijek dominira sitna robna a drugim dijelom i prirodna proizvodnja i u uvjetima relativno nedovoljno općeg privrednog razvoja i proizvodnih snaga na selu, razvile su se u Dalmaciji poljoprivredne zadruge općeg tipa kao najpogodniji oblik i sredstvo za prevazilaženje sitne prirodne proizvodnje i privatne svojine u poljoprivredi i sa zadatkom razvoja samoupravnih društvenih odnosa na selu.

Zadružne organizacije su i danas organizacije koje okupljaju najveći broj individualnih poljoprivrednih proizvođača. Na području Dalmacije postoji danas 115 općih poljoprivrednih zadruga i 11 specijaliziranih zadruga u koje je udruženo oko 15.000 poljoprivrednih proizvođača putem raznih vidova primijenjenih do sada i uz poznate oblike suradnje.

Pored ovih organizacija i nekoliko poljoprivrednih kombinata i prehrambeno-prometnih organizacija ostvaruje uspješnu suradnju s individualnim poljoprivrednicima (PIK »Vino-voće« Imotski, »Napredak« Imotski, »Poduh« Metković, PIK »Jadro« Split, PK »Agrum« Gruda, »Dalmacijavino« Split, »Amfora« uljara »Makarska«, »Inex-Dinara« Knin, PK Sinj, »Mesopromet« Split).

Neke krupne društvene organizacije prerađivačke i prometne djelatnosti ostvaruju suradnju s individualnim proizvođačima putem poljoprivrednih zadruga ili poljoprivrednih kombinata u regiji ili njenoj neposrednoj bilizini (»Prerada« Split, »Vinoplod« Šibenik, Mljekara Split, Mljekara Zadar, »Dalma« Split).

U zadnje vrijeme i najkrupnije organizacije na području regije — nosioci agroindustrijskog kompleksa vrše također pripreme za osnivanje osnovnih organizacija kooperanata (PK »Zadar« Zadar, PIK »Neretva« Opuzen).

Sve spomenute organizacije surađuju povremeno također s oko 25.000 individualnih proizvođača, neke od njih imaju razvijenije odnose s poljoprivrednicima, a jedan dio organizacija tek počinje razvijati ovu suradnju.

Karakteristika odnosa s individualnim proizvođačima jest da su zasnovani uglavnom na interesu poslovnih partnera čime se ne doprinosi u dovoljnoj mjeri mijenjanju postojećeg stanja na selu, sužava se polje organiziranog djelovanja na sve manji broj poljoprivrednih domaćinstava, izgubljeno povjerenje u organizacije sporo se vraća, ne doprinosi se društveno organiziranom planiranju, omogućuje se realizacija nekih značajnih programa na individualnom sektoru, ne osigurava se ekonomska sigurnost proizvođačima za plas-

man proizvodne robe. U ovakvim odnosima poljoprivredni proizvođači su najčešće po strani i svih društvenih zbivanja.

U OOUR-a koje surađuju s poljoprivrednicima kooperacija i upravljanje ostvaruje se putem dijela organizacije (služba za kooperaciju) i radnika koji rade na tim poslovima. U najboljem slučaju u organima upravljanja ima poneki predstavnik poljoprivrednika.

Postojeće poljoprivredne zadruge locirane su uglavnom u primorskom pojasu i na otocima zbog čega se osjeća nedostatak nosilaca razvoja u poljoprivredi i na selu na području Dalmatinske zagore i nekih kraških polja. Da se popuni ova praznina zauzet je stav svih društveno-političkih faktora na razini regije da se u Dalmaciji osnuje još 36 zadruga i 13 osnovnih organizacija kooperanata.

Posebnu potrebu i mogućnost organiziranja poljoprivrednih proizvođača vidimo pri krupnim društvenim OOUR-a poljoprivrede, u najznačajnijim proizvodnim područjima, a napose u područjima gdje postoje komparativne prednosti u proizvodnji u odnosu na kontinentalni dio zemlje. Ove organizacije su danas dostigle takav stupanj izgrađenosti, materijalne i kadrovske opremljenosti, ovladale suvremenom tehnologijom u proizvodnji da bi trebale biti glavni činilac i nosilac procesa udruživanja individualnih poljoprivrednika.

Što se tiče upravljanja u zadrugama, sve više dolazi do izražaja učešće u upravljanju individualnih proizvođača tamo gdje su oni zastupljeni u većini i gdje su odnosi u proizvodnoj suradnji i poslovanju razvijeniji, ali zbog toga što je i samo članstvo u zadruzi, naročito u manjim zadrugama, često formalnog karaktera, bez čvršće sprege, bez stvarnog udruživanja rada i sredstava, a upravljanje ima obilježje formalizma.

Stvarni utjecaj u upravljanju još uvijek imaju zaposleni radnici u zadruzi koji radeći društvenim sredstvima u najvećem broju manjih zadruga ostvaruju uglavnom i najveći dio dohotka. Ne bi se međutim moglo reći da individualni proizvođači ne raspravljaju o svemu, ali odlučuju radnici. Ovakvi odnosi su posebno izraženi kod manjih zadruga u slabije privredno-aktivnim područjima koje su preživjele krizu zadrugarstva, ali su nakon liberalizacije tržišta zbog pojave konkurentskih organizacija ostale bez svojeg proizvodnog i poslovnog područja i preorijentirale svoje poslovanje na izvanpoljoprivredne djelatnosti.

Danas i u Dalmaciji postoji pojava da je na pojedinim područjima izraženo mišljenje, da su ovakve zadržne organizacije kao oblik organiziranja poljoprivrednika prevaziđena forma. Nerijetko je izražena tendencija za likvidacijom ovih organizacija putem fizičkog sjajanja s organizacijama prometne, prerađivačke, turističko-ugostiteljske i slične djelatnosti.

Okolo ovih organizacija i postoji najviše dilema u vezi s njihovom funkcijom i mogućnostima transformacije u skladu sa ZUR-om. Na ove organizacije se i odnosi najveći broj kritika koje se često uopćeno pripisuju svim zadrugama.

Nasuprot ovim tendencijama stav društveno-političkih organa i društva u cjelini je prema zadrugarstvu i kooperaciji jasan, što je posebno izraženo u svim službenim dokumentima te ozakonjeno u Ustavu, ZUR-a i Zakonu o udruživanju poljoprivrednika.

Zadrugarstvo u Dalmaciji se održalo i pored toga što su posljedice krize zadrugarstva nanijele ozbiljne deformacije razvoju ovih organizacija, kako okretanjem ovih organizacija od problema sela, tako u kadrovskom osipanju, nedostatku suvremenih sredstava za širenje tehnoloških inovacija kod individualnih proizvođača, te opadanju interesa proizvođača za takve organizacije. U slabije aktivnim privrednim područjima Dalmacije, poljoprivredne zadruge su i ranije imale određene specifičnosti. Njihova uloga nikad nije bila isključivo poljoprivredna djelatnost, zbog čega su se na ovom području razvijali i specifični oblici zadrugarstva i suradnje i to u akcijama: uređenja sela, izgradnje cesta, ulica, uvođenje vodovoda, elektrifikacije, podizanje sportskih objekata, pomaganje u izgradnji škola i zadruginih domova, organiziranje raznih oblika štednje i drugim aktivnostima. Mnoge zadruge su u ovoj aktivnosti postigle primjerne rezultate koji se ne smiju omalovažavati. Mišljenja smo da bi sada trebalo uložiti napore da sve društvene strukture od mjesne zajednice, općine, i zajednice općina uz pomoć društveno-političkih faktora putem Zadružnog saveza u svim postojećim zadrugama i osnovnim organizacijama kooperanata (koji tek treba da se osnuju), razvijaju takve organizacijske oblike i podsticaj na akciju za inteziviranje privredne i društvene aktivnosti na selu i poljoprivredi, procesom udruživanja, čime bi se doprinijelo i društvenom razvoju sela u novim društveno-ekonomskim i samoupravnim uvjetima.

Poljoprivredna zadruga i osnovna organizacija kooperanata trebala bi u selu biti osnovni pokretač i mobilizator proizvodnih i društvenih aktivnosti i jedan od nosilaca socijalističkog preobražaja poljoprivrede i sela, što je i osnovna postavka naše agrarne politike na selu. Jedan broj zadruginih organizacija u Dalmaciji to i sada jeste.

Putem zadruge treba mobilizirati čitavo selo, jer su one najbolji organizacijski oblici i tipične seoske organizacije koje omogućavaju uključivanje najširih slojeva stanovništva u samoupravne društvene tokove.

Proces udruživanja rada i sredstava putem raznih vidova proizvodne suradnje sa zadrugama i drugim OOUR-a u Dalmaciji nisu još podstaknuti u dovoljnoj mjeri iako se zadnjih godina počinju realizirati mjere agrarne politike i međurepublički dogovor o razvoju agrara. Interes individualnih proizvođača za korištenje sredstava za podsticaj proizvodnje na individualnim gospodarstvima i na tom osnovu trajnije povezivanje sa zadrugama, kombinatima, organizacijama prehrambene i prometne djelatnosti, postoji. Ovu tvrdnju dokazuje obim korištenja ovih sredstava u periodu od 1974. do 1976. godine, kada je putem ovih organizacija na individualni sektor plasirano preko 10 mlrd. st. dinara. Početni rezultati postignuti plasmanom ovih sredstava ohrabruju i upućuju na potrebu još boljeg organiziranja i trajnijeg povezivanja, iako je uočeno i niz nedostataka u toku korištenja ovih sredstava, (nestabilnost uvjeta privređivanja, nesigurnost

plasma, neorganiziranost nosilaca, kompliciranost postupka za dobivanje sredstava putem banaka i dr.)

Provođenje »Operativnog programa za stvaranje rezervi mesa u živoj stoci« na brdsko-planinskom području u Dalmaciji također je akcija šireg društvenog značenja koja zahtijeva mobilizaciju svih društvenih subjekata ove regije bez čije podrške i angažiranja će se teško realizirati. Ovo ističemo zbog toga što je uočeno da nam organizacije koje su trebale biti nosioci ove akcije nisu osposobljene kao nosioci zbog svoje slabe organiziranosti, neproizvodne orijentacije, slabe reproduktivne i akumulacione sposobnosti na mnogim područjima i ne postoji dovoljan broj organizacija koje bi se trebale uključivati u realizaciju ovog programa. Zbog nedovoljne organiziranosti korištenje ovih sredstava na području naše regije i pored akcije Privredne komore i Zadružnog saveza i velikog interesa poljoprivrednika u protekle dvije godine bilo je simbolično. Zbog istih razloga neki od programa u poljoprivredi se uopće ne realiziraju na individualnom sektoru npr. kreditna linija međunarodne banke za obnovu i razvoj.

Ukoliko navedene akcije na individualnom sektoru ubuduće želimo provoditi uspješnije, neminovno se nameće potreba zasnivanja trajnijih kooperativnih odnosa sve do udruživanja individualnih poljoprivrednika. Time im se garantira potpuna ravnopravnost u zajedničkom stvaranju dohotka, upravljanju, učešću u raspodjeli zajednički stvorenog dohotka, sve do mogućnosti zasnivanja radnog odnosa ukoliko se udruživanjem može ostvariti takav dohodak koji osigurava potpunu socijalnu i ekonomsku sigurnost poljoprivrednika uključujući potpuno zdravstveno i mirovinsko osiguranje. Ovaj posao neće biti ni lak ni jednostavan, posebno tamo gdje nema ozbiljnih nosilaca razvoja. U ovim područjima vidimo pored osnivanja novih zadruga i osnovnih organizacija kooperanata i u odlučnosti svih društvenih subjekata na potrebi aktiviranja ovih područja otvaranjem pogona male privrede kao baze zapošljavanja stanovništva i ostajanja na selu, čime će se usporiti proces deagrarizacije i organizirano usmjeravati a istovremeno stvarati uvjete za povrat i zapošljavanje naših radnika iz inozemstva. Putem zadruga i osnovnih organizacija kooperanata individualnim proizvođačima treba omogućiti da udružuju svoj rad i sredstva kao i ostali građani u drugim djelatnostima što i jest intencija ZUR-a a ne da i dalje budu povezani samo putem tržišta s ostalim društvom.

Donošenjem Zakona o udruženom radu i ostalim mjerama društvene zajednice, stvoreni su uvjeti za samoupravno udruživanje i na našem području. Na tim zadacima je potrebno zaoštriti odgovornost svih sudionika ukoliko se želi postići uspjeh.

Proizvodnja koja se organizira u poljoprivrednim zadrugama, putem zadruga i osnovnih organizacija kooperanata, na posjedima individualnih proizvođača raznim oblicima proizvodne suradnje, bit će kvantificirana i u srednjoročnom i u dugoročnom programu razvoja agroindustrijskog kompleksa kao sastavni dio proizvodnih mogućnosti ove regije. U skladu s ovakvim stavom zauzimamo se za donošenje planova i programa razvoja i organiziranje s jasno zacrtanim ciljevima, razvojnim mogućnostima, zadacima mjestom i ulogom individualnog sektora u realizaciji plana. Da bi zadruge i osnovne organizacije kooperanata mogle biti nosioci udruženih po-

ljoprivrednika, putem Zadružnog saveza Dalmacije organiziranjem poslovne zajednice poljoprivrednih zadruga onemogućit će se prepuštanje ovih organizacija stihiji tržišta, raznim trgovačkim, prekupačkim i drugim organizacijama.

Putem poslovne zajednice ostvarit će se povezivanje s organizacijama udruženog rada prerađivačke i prometne djelatnosti i novoformiranim integracijskim cjelinama agrokompleksa, a time će se osigurati preuzimanje rizika do konačne realizacije proizvodnje ugovorene putem zadruga i osnovnih organizacija kooperanata.

Načela udruživanja i sporazumijevanja na postavkama Ustava i ZUR-a u Dalmaciji smo tek započeli no pravi posao nam tek predstoji. Od angažiranja svih koji su pozvani da se uključe u ovaj proces zavisi kako brzo ćemo dalje i u kojoj mjeri ćemo realizirati postavke ovih dokumenata.

Oblici proizvodne suradnje-kooperacije u odnosima sa zadrugama i OOUR-a

Kao i u ostalim dijelovima zemlje tako i na području Dalmacije razvilo se u proteklom periodu nekoliko oblika proizvodne suradnje s individualnim poljoprivrednicima. Najznačajniji su: zajednička proizvodnja, suradnja radi plasmana kreditnih i drugih poslovnih sredstava, servisiranje i drugi oblici.

Za razliku od drugih proizvodnih područja proizvodna suradnja se razvijala najviše u vinogradarskoj proizvodnji, proizvodnji povrća i duhana. U ostaloj proizvodnji postignuti su skromniji rezultati a u pojedinim kao npr. stočarstvu i ratarstvu osim otkupa ovih proizvoda, nema nikakvih oblika suradnje. Izuzetak su pojedine organizacije koje se bave ovim djelatnostima i s vremena na vrijeme ostvaruju suradnju s poljoprivrednicima. Razlog da se kooperacija nije znatnije razvila u ovim vrstama proizvodnje je neproizvodna orijentacija OOUR-a u tim proizvodnim područjima, zbog čega nije imao tko izvršiti utjecaj na individualne proizvođače prenošenjem suvremene tehnologije. Osim ovakvog stanja organiziranosti na ovim područjima nestala je i stručna služba za primjenu nauke u praksi, tako da su proizvođači ostavljeni na milost i nemilost. Posljedice su dobro poznate: ubrzano napuštanje sela, ekstenzivna proizvodnja, neiskorišteni proizvodni potencijali. Rezultati proizvodne suradnje različiti su od oblasti do oblasti, a u cjelini gledano doprinijeli su ovladavanjem novim saznanjima u primjeni suvremene tehnologije, u proizvodnji pojedinih kultura, primjeni i uvođenju novih tehničkih sredstava, uvođenju novih sora, mineralnih gnojiva, sredstava zaštite, kvalitetnijeg sjemena i dr. Sve ovo rezultiralo je povećanjem prinosa, specijalizacijom proizvodnje, povećanjem produktivnosti i povećanjem dohotka poljoprivrednog domaćinstva. Organizacije udruženog rada iz oblasti poljoprivrede i prehrambene industrije se nisu znatnije uključile u poslovne odnose zbog toga što su se i same razvijale u specifičnim prilikama, znatno nepovoljnijim nego u drugim rajonima zemlje.

Poljoprivrednik je kao subjekt često puta, naročito u primorskom pojasu, koristeći blizinu tržišta i konjukturu pojedinih proizvoda, češće sam

iznosio robu na tržište nego ulazio u odnose sa zadrugom ili drugom OUR-om. Ovakvo ponašanje je također onemogućavalo u ovim područjima osnivanje dugoročnih odnosa.

Kako su odnosi klasične kooperacije danas već više-manje poznata stvar, kao i rezultati koji su postignuti tom suradnjom, ovom prilikom iznosimo osnovne udruživanja po kojem je oko 200 individualnih proizvođača u Dalmaciji steklo status radnika u udruženom radu i osnovne principe na kojima su se zasnivali dosadašnji oblici suradnje s poljoprivrednicima u Dalmaciji. Kao javni oblici trajne suradnje javljaju se u procesu udruživanja:

1. Kod udruživanja radi zajedničke proizvodnje postoje dva modela udruživanja. Prvi, gdje poljoprivrednici udružuju zemljište i cjelokupni ekonomski potencijal na određeno i neodređeno vrijeme a, zadruga organizira i vodi proizvodnju. (Primjer PZ »Jedinstvo« Smokvica).

Udruženi poljoprivrednik ima status radnika u udruženom radu i sva prava i obaveze kao i drugi radnici koji rade u zadrugi. Uvjet da se udruživanjem uopće može vršiti je veličina dohotka koji se može postići, odnosno ukupan prihod koji je potreban da udruženi poljoprivrednik iz njega može podmiriti sve društvene obaveze koje proizlaze iz udruženog rada, i ostvarenje takvog neto dohotka kakav je minimalni dohodak na nivou Republike, odnosno najniži dohodak radnika u udruženom radu u radnoj organizaciji.

Veličina ukupnog prihoda i dohotka koji se ostvaruje ovakvom suradnjom ovisi o ekonomskim rezultatima zajedničkog privređivanja i u pravilu je veći nego prije udruživanja. Udruženo zemljište se nado-knađuje.

Svako ovakvo udruženo domaćinstvo predstavlja obračunsku jedinicu i knjigovodstveno se posebno vodi a visina dohotka isključivo ovisi od rezultata rada nosioca obračunske jedinice i članova njegova domaćinstva.

Međutim, udruženim poljoprivrednicima pripada bruto dohodak kojeg ostvare na obračunskoj jedinici i na osnovu rada na posjedima drugih udruženih poljoprivrednika ili posjedu zadruga, a iz tog dijela dohotka zadruga podmiruje društvene obaveze za poljoprivrednike. Ovakvo udruženi poljoprivrednici imaju potpuni uvid u poslovanje jer je knjigovodstvo dvojno. Svaki udruženi poljoprivrednik ima obračunsku knjižicu u kojoj se evidentiraju sve promjene. Knjižica se na kraju godine sravnjuje s evidencijom koju vodi zadruga. Udruženi poljoprivrednici su članovi svih organa upravljanja. Način poslovanja je na otvoreni račun. Evidencija zadruga su troškovi i iznos realizacije, razlika predstavlja bruto osobne dohotke.

Planiranje, vođenje i upravljanje procesom proizvodnje, primjena tehnologije i organizacija rada je jedinstvena za zadrugu proizvodnju i za sve udružene poljoprivrednike i njihova domaćinstva, tj. u svemu je princip kao i u ostalim organizacijama udruženog rada.

Udruženo zemljište poljoprivrednika katastarski se prenosi na zadrugu, ali i zemljište i udružena sredstva ostaju u vlasništvu poljoprivrednika, ukoliko se to uglavnom drugačije ne regulira. Na primjeri-

ma gdje se udružuje osnovno stado (udruživanje ovaca u PZ Nerežišće i PZ »Dubrava« Pučišće na Braču), javljaju se dva oblika udruživanja. Jedan, gdje udruženi poljoprivrednik udružuje stado uz naknadu i prenosi ga u društveno vlasništvo i drugi oblik gdje zadržava vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, a udružuje samo proizvodnju i rad.

1. 2. Drugi oblik udruživanja radi zajedničke proizvodnje je po svemu sličan prvom s tim da je razlika u tome, da udruženi poljoprivrednici organiziraju i vode sami proizvodnju na svojem posjedu uz osiguranje plasmama proizvoda, potrebnih financijskih sredstava i stručnog nadzora koje vrši zadruga (primjer PZ Postira na o. Braču i »Hvarskih vinarija« na o. Hvaru). U ovom slučaju u pravilu se udružuje samo proizvodnja, odnosno rad.

Rezultat zajedničkog rada u ovom obliku udruživanja iskazuje se putem realizacije zajedničke proizvodnje te nadoknađivanjem materijalnih ulaganja u proizvodnju. Raspodjela dohotka ovisi o učešću u njegovom stvaranju.

Utrošena sredstva u ovoj proizvodnji se ne nadoknađuju, a podaci o udruženim sredstvima se ne iskazuju posebno u evidenciji zadruge odnosno OUR-a već samo u ugovorenoj dokumentaciji na osnovu koje se planira i vodi proizvodnja. Ovaj model je rasprostranjeniji u praksi i čini se prihvatljivijim za poljoprivrednike, jer su samostaljniji, a za njega važe svi principi istaknuti u prvom modelu. Udruženi poljoprivrednici imaju status radnika u udruženom radu, a visina ukupnog prihoda i dohotka kojega ostvaruju trajnom suradnjom radeći na svojem posjedu je onaj činilac koji omogućava ili ne status udruženog poljoprivrednika i status radnika u udruženom radu.

Prema našoj ocjeni interes za udruživanje prema ovom obliku je velik, ali postoji kod poljoprivrednika još prilično dilema zbog niza nedorečenih ili nedovoljno jasnih i u praksi neprimijenjenih načela udruživanja. Osnovni problemi koje smo uočili u dosadašnjim nastojanjima su:

- a) plaćanje društvenih obaveza prema dva osnova i to prema osnovu vlasništva nad zemljom i prema osnovu radnog odnosa,
- b) nadoknađivanje udruženog zemljišta i sredstava rada se još u praksi na našem području ne vrši, odnosno posebno ne iziskuje iako udruženi poljoprivrednici primaju redovni mjesečni osobni dohodak,
- c) slabiji je interes za udruživanje u ovom obliku i modelima onih poljoprivrednika koji ne ispunjavaju uvjete za visinu ukupnog prihoda i dohotka koji bi im omogućio status radnika u udruženom radu (ovakvih poljoprivrednika je ipak najviše).
- d) ovaj oblik udruživanja poljoprivrednika prihvatljiviji je za poljoprivredna domaćinstva koja su orijentirana na specijaliziranu robnu proizvodnju i kojima to omogućava veličina posjeda.

2. 1. Udruživanje radi plasmana sredstava sa svrhom povećanja i unapređivanja poljoprivredne proizvodnje je prilično rasprostranjeno na području Dalmacije. Posebno nakon poduzetih mjera za podsticanje proizvodnje na individualnom sektoru i osiguranja investicijskih sredstava za te namjene, kao i osiguranja povoljnih kreditnih sredstava iz drugih izvora (operativni program za stvaranje rezervi mesa u živoj stoci, krediti međunarodne banke za poljoprivredu i sl.) Ovim oblikom udruživanja također se stvaraju na bazi ugovornih odnosa trajni oblici udruživanja i povećanja poljoprivredne proizvodnje, organizira štednja na selu i jača proizvodni potencijal u cjelini. U prilično slučajeva radi se na otvoreni račun, tj. cijena proizvoda koji se plasiraju putem zadruge određuje se nakon realizacije. Predmet suradnje prema ovom obliku udruženja je: plasman poslovnih sredstava, plasman repromaterijala i usluga i organizirana proizvodnja i njen plasman. Međutim, ovdje ne dolazi do udruživanja sredstava, niti poljoprivrednici imaju status radnika u udruženom radu.

Kvalitet u odnosu na raniju klasičnu kooperaciju je u tome, što se odnosi u pravilu zasnivaju na duži rok 5—10 godina. Poljoprivrednici prema ovom obliku udruživanja učestvuju u primarnoj raspodjeli rezultata rada i ravnopravno odlučuju u samoupravnim organima s ostalim radnicima u zadruzi. No može se reći da njihov utjecaj u donošenju odluka nije uvijek odlučujući.

3. 1. Ostali oblici poslovne suradnje su najrasprostranjeniji u odnosima sa zadrugama i ostalim OUR-a kao uostalom i na drugim područjima.

Najrašireniji oblici suradnje su: avansiranje proizvodnje, isporuka poljoprivrednih proizvoda uz obračun i isplatu u određenim ugovorenim periodima, kratkoročnim pozajmicama i štednji, međusobnim uslugama i korištenju mehanizacije i dr. Plaćanje na osnovu ove suradnje vrši se u pravilu prilikom predaje proizvoda.

Oblike udruživanja pod 2 i 3 naveli smo samo zbog toga što smatramo da će primjenom Zakona o udruženom radu u uvjetima Dalmacije postojati mogućnost transformacije ovih oblika u više oblike udruživanja.

L I T E R A T U R A

1. Milenković P.: Udruživanje zemljoradnika u osnovne organizacije udruženog rada, NIP »Mala poljoprivredna biblioteka« Beograd 1975.
2. Randelović V.: Tendencije i karakteristike u razvoju zemljoradničkih zadruga Jugoslavije (period 1957—1972) Referat sa savjetovanja na Bledu XI/1976.

3. **Grupa autora** Stanje i problemi razvoja individualnog sektora poljoprivrede u Dalmaciji, Zadružni savez Dalmacije 1975.
4. **Grupa autora** Organiziranost individualnog sektora poljoprivrede, njegove razvojne mogućnosti i ustavna transformacija zadruga, Zadružni savez Dalmacije 1976.
5. **Alinčić Đ.**: Zadrugarstvo i kooperacija u poljoprivredi Dalmacije, referat sa savjetovanja agrarnih novinara Jugoslavije, Split 1975.
6. — Udruživanje zemljoradnika prema nacrtu zakona o udruženom radu, Zadružni savez Srbije — 1976.
7. — Zadružni leksikon NFRJ, Zadružna štampa Zagreb 1956—1957.
8. — 110 godina zadrugarstva Hrvatske, Zadružna štampa Zagreb 1974.

L I T E R A T U R A

1. **Milčević F.**: Učinkovitost zadrugarstva u osnovnoj organizaciji zadruga, Zbornik rada, MIP - Mlada poljoprivredna biblioteka, Beograd 1972.
2. **Randić V.**: Tendencije i karakteristike u razvoju zadrugarstva u radnom području (period 1957—1972) Radica sa savjetovanja na Bledu XI/1976.